

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 27, 2009.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 27, 2009.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 27, 2009.

UDK 821.163.41.09-1

Добрашин ЈЕЛИЋ*

ЛИРСКО ТРАГАЊЕ ЗА АНАТОМИЈОМ ВРЕМЕНА

Апстракт: Основне одреднице поезије Радоње Вешовића јесу вјечити свијет, вријеме и човјек који лута у времену. Персонификација његовог вјечитог свијета јесте родна ријека Лим, који је и чувар пјесниковог тестаментa. Дјетињство је дио живота који пјесника највише инспирише, јер је испуњено снови-ма, а они су увијек богатији од сваког другог облика стварности. У Вешовиће-вом пјесништву природа дјелује као и човјек. Суштина његовог пјесничког дје-ла јесте лирско трагање за анатомијом времена.

Кључне ријечи: Радоња Вешовић, вријеме, Лим, дјетињство, вјечити свијет, лирика, слобода, мајка

*

Двије су одреднице поезије Радоње Вешовића у избору *Кад ври-јеме стане* – вјечити свијет и вријеме. Вријеме лута, а тек човјек у њему. А над временом обитава вјечити свијет, који се персонифику-је Лимом, који, са своје стране, показује да вријеме на њега мора да рачуна. Лим, чувар пјесниковог тестаментa:

*Да ми гроб од рала сачуваш
перуникастим каменом.*

(Лиме, вјечити)

Пјесник је прошао кроз многе тешкоће. Одрастао у брвњачи, ко-ја је више симбол него заштита. Све је против њега, а он је опстао.

* Књижевник

*Као пламен лучев кога би све да угаси
а он, ипак, одржа се.*

(Запис о себи)

Али дјетињство му је било слатко, захваљујући, прије свега, сновима. Јер снови су „божанствена храна”.

Писати, то је – што и живјети, спасавати нашу успомену од „смрти срамотне”.

Усавршавати се, то је Вешовићев завјет, јер себе можемо задовољити једино ако превазиђемо своје врхове.

У борби, као одговору на захтјеве времена, јесте смисао живота. Борба за освајање што више слободе – за проширивања круга слободе, и за нове кругове слободе. Тако је с човјekom. Али и природа, у Вешовићевом дјелу, дејствује као и човјек.

Јасна нит која се провлачи кроз Вешовићев пјеснички опус јесте лалићевска запитаност: одакле толико издаја?

*Али откуд оволики кијамет од издаје
у нас, послјије толиких ослобођења? Као да је злочин
вјековима овдје предавао власт својима.
Да нам рамена сваки пут опадају од ковчега.
Да нам крштења и вјенчања увије црна шамија.*

(Писмо с Пљеваља)

Занесе се пјесник, озарен својим визијама, у својој самоћи, али, неријетко, ошамути га јак спољашњи удар и врати у сурову стварност. О томе, у *Игманском ињу*, и ова пјесникова исповијест:

*... по кућама и стајама размјештање. А онда вјетар
пршу с грана стресе по лицу и иза врата
и ја опет видим гдје сам.*

Толико интензивно пјесник живи да му се, понекад, учини да је за један дан остарио неколико вјекова (*Осмугане гране*).

У *Опроштају*, посвећеном хероју Крсту Бајићу, Вешовић је дефинисао бивствовање на овом свијету:

*Како се на свијету
живјело кратко
а много
много дало.*

Још само да замислимо неспорни саставни дио живота: како се тешко живјело!

У пјесми *Ковано чело*, такође посвећеној Крсту Бајићу, пјесник се пита шта ће он на свијету кад оду, прерано, такви као што је Бајић:

С ким ћу да те чекам, слободо?

Пјесник има снаге и храбрости да стане наспрам живота, да свакоме јаду у очи погледа, а да се не поколеба у потреби борбе, одбране од свашточинства, потамњивања идеала, од везивања за голе животе, и по цијену брукања:

*Само један је живот
и ја нећу корачати плашљиво
као по жици. Раскрилићу сневе
и снагу – широко, широко.
Колики су нам видици.*

(Заклетва младости)

Јер човјек израста из савлађивања страха.

Главна Вешовићева идеја јесте да се треба концентрисати да би се сачувало, зато у истој пјесми каже:

*Ја бих године да збијем у дане
да пуцају, да кипе од пуноће.*

У пјесми *И шта ћеш више?* обзнањује своје схватање да живот за идеал обрушава све тешкоће, и спрема за нове напоре. И тада:

*Пјесмом надрасташ планину –
пјесмом слободом.*

Он, дакле, пјеснички мисли, пјеснички живи. Изван тога је пријесни живот, који је само модел за пјесничко стварање. Само податак, односно збир података.

Пјесник је прошао кроз ужасе рата, али му је најтеже било кад се срео с мајком свог погинулог ратног друга.

Јер брзо су се заборавили заслужни, и живот се вратио свој суровости – грабежу, превласти нагона над идеалима. Кад је отворио очи, пјесник јадикује:

*Први пут се застидјех радости што сам жив.
Брзо прођоше давања. На јуриш се узима.
Како ти завидим што си им се
на вријеме с пута склонио.
И што те нећу видјети
међу њима – никад.*

(Шта да кажем твојој мајци)

Ту је, затим, и пјесников вапај:

*О како се љуто варају да су претекли
они који мисле да су се вратили!*

А најтеже пјеснику пада што зло долази из близине, изнутра, одакле му се чист човјек не нада, и зато од тога највише страда:

*Нас разоружаше –
наши.*

(Ратна болест)

Од таквих поступака пјесника бране сјећања на неке друге поступке. Међу њима је и онај Митре Говедарице, која партизану даје хљеба, а ни сама га нема довољно. То се не заборавља, и то је дјелотворно:

*Кад год ме подлост, нашики ђавоља
угризе, ја онај хљеб, ја тебе на то мјесто привијем.*

(Гајовићки партизан)

Треба стати иза ријечи, као што у боју треба бити у првим редовима. Тога се Вешовић држи, тим свјетлом живи.

У пјесми *Дижем ову чашу*, пјесник потврђује своју приврженост часном путу:

*Дижем ову чашу за час онај који
овдје, никад неће моћи да се куне...*

Потврђује аутор књиге потребу самоусавршавања, јер и унапређење себе, а не само стајање на вису, може да допринесе да се прошире видици.

У пјесми посвећеној Маку Диздару (*Новом пругом*), пјесник потврђује своју приврженост човјеку, ма које вјере био. Јер људи су „из истог стабла гране израсле”.

Ниједна међа није добра, а најгоре су оне у нама:

*У задругу све их угнали
ко у тор. Зато набране вјеће.
Међаши су заорани –
изнутра тињају међе.*

(Моје село)

Не треба трагично схватати тешкоће, јер оне, иако их није лако поднијети, знају да буду дјелотворне. О томе су стихови, у пјесми посвећеној Радовану Зоговићу:

*Све што су могли да смисле учинили су, и свему што су учинили
само су ти клесали лик.*

(Непоменик)

Негатор својих негатора, који је страдао само зато што је „прст упро у владавину лажи”, Радован Зоговић, у истој пјесми показује се као видовит, али то се, у примитивним срединама, плаћа:

*И ко да ти позавиди на таквој видовитости:
да ће цигло једна овца, одбјегла од Стаљиновог тора
својим дугим блејањем у тор Запада да преваби
и преведе толика стада Гаља и Бардока с Истока.*

Уједно, ови стихови јесу и једна од најтежих оптужби против оних који су „уприличили” Голи оток.

Апотеозу раду, Радоња Вешовић је изразио на више мјеста, али литерарно најубједљивије у пјесми *Мрав*. Ту он велича мрава, симбол непрестаног рада и алтруистичког живота, што је у складу с пјесниковим схватањем да друштво социјалне правде јесте највиши облик организовања друштва:

Знај, само твој пут, док те троши, зида те – из ничег саздаје...

Затим:

Свуда си дома, мраве, док си на своме путу...

Једна искра, и у најгушћем мраку, јесте свјетлост. Ту идеју Вешовић литераризује:

*Гле, искра
– једна једита –
рањива смртно
и најгушћи мрак.*

(Свитац, пјесма посвећена Михаилу Лалићу)

Пјесма инфарктна од свога творца јача нуди слику организатора друштвеног живота који су удесили „мицу-тракалицу”, тако да добијају било који потез да повуку. А могли су то зато што су све окренули наопако, зато што су ти голооточки демократи, „истини кичму пребили”. Зато он, за њих, нема другог „благослова”, но да му је да сами себе, макар једном, виде – његовим очима.

Извјештили су се владари, и свита око њих, да нађу пригодне ријечи за све што се догоди, јер владање су схватили као еквилибристику ријечи, заобилажење смисла (*Тектонска збивања*).

Многи писци видјели су да је, у појединим временима, боље бити пас, но човјек. Вешовић, у пјесми *Расцећење*, то артикулише на свој начин. Он је сањао да је пас па је пожелио да се „очовјечи”. Али препао се – како ће онда на њега, гледати његов газда. И одгађа да се пробуди.

Ауторитарна власт губи смисао за реалност и тако лакше сумња у себе, односно своје:

*Ми смо лакше сумњали у себе
него у Сипце и Гриње
што су нам срчевину грађе –
носаче шљемена шупљикали.*

(Иза ријечи)

И, на крају, вапај-прекор:

*Као да никад није у нас било
човјека од ријечи.*

Оно што је *Књажевска канцеларија* у опусу Радована Зоговића (о владавини Милоша Обреновића), то је *Сјеме пјесме* (*Еуријалов разговор с Лаоконом*) Радоње Вешовића – у погледу владавине Јосипа Броза. Користећи легенду о судбини Лаокона и његових синова, он одсликава вријеме у коме је сам живио, у коме је остваривао своје идеале, али и гледао порушене куле тих идеала. И кад се ослободимо спољњих опасности, ништа нам на вреди ако исклија сјеме зла домаћега:

*Што нијесу могли одоздо, кроз наше фаланге бојне
обавили су одозго, са главарима нам кићеним.*

Он не презире оно што не воли. Он га жигоше, али га сматра противником који заслужује, ако не поштовање, а оно пажњу.

Можда ни главари нијесу знали шта их све чека, ако прихвате „дарове данајске”. Јер за њих историја није учитељица живота, већ – њихова прђија. Али нијесу важне намјере, већ дјела, а она су катастрофална:

*И ако би се послије ове ноћи
ико полакомио на дарове данајске
и ослонио им се на ријеч
дабогда угледао свијет са својих урвина
као што га јутрос угледах ја!*

Вешовић, дакле, због погрешака неће да поништи заслуге.

Лаокон је фигура која значи: здрав разум, видовитост, способност учачавања и реализације оног најбољег, односно одбрану од застија. Али њега нико није слушао:

*О да те послушасмо, Лаоконе, да направу ону данајску
спалисмо тамо где су нам је оставили
каква би то била буктиња, жртва паљеница жива
и шта би она све прогутала?*

Нијесу Вешовићеви савременици слушали глас разума, као што ни Тројанци нијесу придали значај Лаоконовим сумњама, и „једна ноћ” била је довољна да све „то сруши до темеља и избрише”:

*Јер нема на свијету веће срамоте, Лаоконе,
од пораза без крви, што значи –
ропство добровољно.*

Лаокона уздиже пјесник на пиједестал највиших почести. Због његовог „гријеха” изједначава га с боговима, зато што је, противно њиховој вољи, учинио оно што је могао – да би спасио домовину.

Приврженост природи Вешовић је понајвише изразио у пјесми *Милост јутра*, коју завршава највећим могућим даром природи:

*Даровао сам јутрос очи
лишћу и травама.
Да се јутро мојим очима
до миле воље себе нагледа.*

У једној од својих најпознатијих пјесама, *Цигани разносе прољеће*, Вешовић пјева о тузи циганској, о враџбини као игри, о несмирку и свирци. Циганске черге, кад се покрену, симбол су прољећа.

Има пуно завичаја у овом избору пјесама – готово би се могло рећи да завичај, у овој поезији, не само као обиље слика већ и као подстицај за стварање поезије, заузима њен значајан дио. Међу најизразитијим, најлирскијим пјесама те врсте јесте *Јавор Марсенић*. То је извор, симбол завичајних чежњи, кога пјесник изједначава са собом:

*... И онда пићу, још мало
себе пићу, са твоје чесме,
Јаворе Марсенићу.*

Али обраћа му се и за наук:

*Да ме научиш како се траје послије себе
послије свега...*

За разлику од многих писаца, који рурално и урбано посматрају као два супротстављена свијета, дајући предност урбаном, код Вешовића – они се допуњују. И зато, се у пјесми *Буђење свијетла*, сеоски пијетао свом варошком другу одазове иза сламених стогова.

У *Гајтану воде*, пјесник се стапа с природом, даје живот одбјеглом животу граба:

*Грамом осушен на брду граб
зелени се мојим жељама.*

Из ове поезије, слично оном мишљењу Шарла Пегија да је закон космоса ноћ, а да је дан скандал, избија схватање да је мрак оно што је стваралачко, а да је дан рушилачки расположен:

... И све што сатка

варка мрака, то ноктима јутро распара.

(Ноћ у манастирском конаку)

У пјесми *Нечији кораци по мојој самоћи*, Вешовић је испјевао – муку самоће. И кад се појави нада да се човјек ослободи самоће, кад пјесник помисли да се неко, уза степенице, креће к њему, реалност ће демантовати његове жеље:

А онда зазвони негдје ту

ужасно далеко

код сусједа.

Неко отвара врата нечија

нешто казује некоме ова ноћ.

Најтеже у појавности јесте, кад неко свој живот посматра као гроб, односно као своје станиште. И зато, пресабирајући своје постојање, пита се:

Јер, куда, куда

из себе –

из гроба!

(Урнебесна пјесма)

У пјесми *Читавог октобра то у мени траје*, пјесник се исповиједа да му нарочито тешко пада октобар. Јер тада га је, очигледно, ранила једна жена, коју он сада и куне и призива. Јер љубав је, толико пута је то запажено, јача од свега, па и од туге коју је та жена пјеснику нанијела:

До јутра за њу спремах тешке казне.

Пријекор опор што у њежност клоне:

да умрем. Да се очи њене овлаже.

А ја срећан што сам макар мртав, вољен.

Ова пјесма као да припрема појаву пјесме *Сапутница*, у којој је објашњено и оно што није видљиво, као подтекст, у претходној пјесми.

У црногорској поезији нема много пјесама, па ни прозе, у којима мајка заузима важно мјесто, било као подстицај за стварање, било као реализована стваралачка иницијатива. Мајка је нешто у шта се не дира, чиме се не „испирају уста”, ни у похвалама. Вешовић је, међутим, испјевао једну од најбољих пјесама на ову тему. Сву њежност за мајку смјестио је у пјесми *Од Коњица ка Прозору*, коју је посветио својој мајци Јелисави. Ту је мајка стуб, око којег су се у коло ухватили завичај и његов најпамтљивији дио, неизбјежни и незаборавни Лим.

Овај избор пјесник је завршио пјесмом коју је посветио ћерки Јармили (*Разговор с твојим играчкама*). Директно ће се он ту одредити према феномену родитељске љубави – прво јутро без ње, као да сваљује зидове на његова прса. А затим, индиректно, њене играчке позваће пјесника да траже његову кћерку, њихову одбјеглу дружбеницу. И пјесник се пита шта да каже њеним играчкама, које сад подсећају на њу:

*Да им кажем наша љубав станује
у заборављеној твојој сандали, у пелени
у тамним шумама иза језера
гдје магле и птице сањају
нове бајке за тебе.*

На крају, крик:

*О кад бисмо могли натраг
у сан
да се још мало с тобом играмо
ја и твоје играчке.*

У свих седам руковети пјесама (као седам дана стварања свијета, као седам дана у недјељи), оно што је наративно спасава лирика. Податак ту има функцију „арматуре” пјесме, која се не види изричито, јер је овдје све натопљено лириком. Лирика ће спасити свијет. Љубав ће спасити свијет. То није супротно схватању Достојевског да ће љепота спасити свијет, јер лирика и љубав јесу елементи љепоте. Лирика омекшава, а меко јесте стваралачко, очувајуће, обнављајуће.

Из потаја израстају највећи плодови ума. Ма куд да се, у читању и хватању идеја, окренемо, чека нас – лирика. И кад је мотив за пјесму рат, страдање, ми не видимо пушчано зрно или крвав нож, већ чујемо уздах, видимо руке пружене у загрљај, осјећамо њежност.

И у најтежим тренуцима, у колони ратника који иду из бобре у борбу, умор није доминантан, већ пјесма – она почиње с чела колоне.

Пјевање, за овог пјесника, чини се, јесте акцентовање, наглашавање, издвајање, и, на крају, обзнањивање, проглашавање. Именованье. Подвођење под ред ствари. У тој служби је и фабулативно, које, захваљујући лирици, добија улогу везивног материјала, а то, појединачно, омогућава приближавање читаоцу.

Он не нуди само слике и њихов садржај већ у њих уграђује своје мишљење о одређеној појави. А појаве су повод за размишљање, за проналажење смисла.

Пјевање је, код овог пјесника, дакле, мишљење. Мишљење треба да претходи дјелању, које постаје погодан материјал за саврше нији пјеснички израз.

Вешовића привлачи једна велика загонетка – вријеме, односно сналажење, односно несналажење, људи у времену. Вријеме јесте у интеракцији с људима, људи постају његови војници, час за једну, час за другу идеју. Вријеме, дакле није сасвим самостално. И људи утичу на њега. Али несрећа људи јесте у томе што вријеме има на располагању довољно људског материјала за било коју идеју, па и за најцрњу – по људе. Вријеме се игра људима. Нарочито кад стане, кад препусти да људи сами одлучују о својој судбини. Занима пјесника шта је то што доноси искривљену слику, или јој служи. Зашто се омогућава свим идејама да достигну врхунац своје зрелости? Зашто вријеме не подржи најбоље идеје? Зашто се вријеме препушта, и подаје, и најгорима? Или је све то игра времена с људима...

Вешовић је „радозналац“ (Радоњорадозналац) истине и не клони се објашњења, макар у смислу да их не избјегава, да их хоће. Њему није удобно у тами незнања, а није од оних који таму не осјећају.

У времену које стоји, поезија је скрајнута. Њу не разазнају „трупце“ које газе по земљи. Али она зна свој пут и неће се зауставити. Она јесте онај замајач што стално вријеме враћа у потребан, животодајни ритам.

Поезија је исцјелитељска. Она лијечи пјесника. Усправља застало вријеме.

Ствари се узајамно употпуњују, коинцидирају, и тако се догађаји, из њих састављени, комплетирају.

Овај пјесник свијет посматра као цјелину која је састављена од појединачних дахова и покрета, мишљења и осјећања. Све је ту „у игри”, и човјек и вријеме, као конститутивни елементи појавности, и утицај њихов је међусобни резултат њиховог међусобног рвања, односно коинциденције. Јер вријеме, и кад стоји, ради тако што човјеку ономогућава слободу да се узнесе. Нијесу ту, дакле, само ствари већ и процеси.

Пјесник хоће да с неким прича. Хоће јер је човјек, јер је писац. Јер није ћуталица. Ћутање није злато кад се ради о пјеснику, већ пораз. А он није приправан за пораз. Он хоће да говори, па и кад вријеме стоји, да би се, управо вријеме, покренуло.

У основи демократа, он хоће да разговара и с највећим противником, па и кад му је тај послао поруку да му не треба контакт с њим. Јер он се не одриче ни посрнулог човјека, ни посрнулог времена.

Упркос многим дефиницијама времена, његов феномен остао је неразјашњен. Многи и не примјећују вријеме, односно његов утицај на облике постојања. За Вешовића, то је, међутим, енигма, која га привлачи снагом најјачег магнета. Он се томе не отима. Напротив, хоће у њега, не би ли, изнутра, сагледао све његове елементе, схватио његову структуру и његове намјере. Та ријека времена по њему ствара и разара, али разара и кад престане да дјелује, јер свијет је препун рушилачких снага.

Медвед Фокнер каже да се ловац загледао у понор, одакле излази вријеме, које ће постати вријеме. Има, дакле, мишљења да и вријеме има свој развојни пут. Има незрелог времена. У том смислу, на човјеку је да препозна о каквом се оквиру догађања ради, и да, у складу с тим, употребљава оно вријеме које одговара његовим најбољим идејама.

Вешовић призива податак да би сачувао истину. Његове пјесме поетизовани су подаци из његове биографије. То су слике предјела, али и „слике” душе. Од догађаја, у којима је учествовао или их перципирао, он прави поезију. Његова поезија, то су његова писма која читалац налази као трагове онуда куда се Вешовић кретао. Његове јавке.

Уз лирику, уз натапање податка осјећањима, аутор у пјесму уграђује кључ за разумијевање односа и сложених појавности времена, филозофске елементе за њихово разумијевање.

Истине, као истурене тачке дешавања у појавности, поета узима и око њих плете изразе свог духа – поезију.

Иако се чини да Вешовић мисли да је вријеме стало, у суштини, он вријеме само кори, настоји да га прекором активира, да му, посусталом, да снаге за ново кретање. То чини нарочито онда кад артикулише најцрње мисли, које су наступиле послије погубног застајања времена. У том смислу, он је оптимист.

Овај пјесник проблем уздиже, освјетљава га, чини га видљивијим, и указује на потребу његовог рјешавања, али не улази у ризик предвиђања како ће се тај проблем ријешити, што и није задатак пјесника.

Вешовићева пјесничка савременост траје.

Његове основне карактеристике јесу – стварање и емоција. Погрешно је мишљење да „чиста књижевност” треба да буде лишена емоција. Ако у књижевности нема емоција, ако се емоција не види, макар и као повод за настајање књижевног дјела, онда то није књижевно дјело, већ информација којом се саопштавају мотиви.

Вешовић уноси свјетло међу ствари, и тиме их чини видљивим, односно видљивијим.

Има плача у поезији Радоње Вешовића, и то оног мушког, у којем се сузе не виде. Али није сигурно да се суза неће заискрити у очима многих читалаца.

Над Вешовићевим стиховима лебди питање: Зашто? А одговора – нема. Јер јунаштво је бременито поразом, јер пораз се, чудним обртима времена, промеће у побједу чим дође његово – вријеме. Помијешана су лица и наличја ствари, да и бистро око тешко може размрсити ко ту коме о глави ради. Све се може посматрати из различитих углова, који резултирају различитим виђењима и схватањима, али се не може избјећи туга и јад. Појединачна јунаштва утапају се у општи пораз, као што је, у очима Тагоре, вода у ведру бистра, а у мору – црна. Али, срећом, како год изгледала, вода је – вода, а и „најцрња” поезија, кад је добра, јесте поезија.

Dobrašin JELIĆ

LYRICAL SEARCH FOR THE ANATOMY OF TIME

Summary

Basically, Radonja Vešović's poetic view to the world is lyrical. The poet is interested in time, as the component of eternal world, bringing the time and man within, as well as a homeland and a struggle for captivating of more freedom, as the main columns around which he knits his poetry, which is in fact a lyrical search for the anatomy of time.

Searching for the time and its side-tracks, Vešović comes to the essence of life in its existence, and, at the same time, to the cognition of his own identity.

Vešović's poetry is deep, significant, and that's why its perpetuity outwears.